

Godsdienst- en onderwijsvrijheid in België anno 2015

Leni Franken

Inleiding

Ondanks de secularisering, mentale ontzuiling en religieuze diversiteit, zijn de meeste Belgische scholen nog steeds katholieke scholen, waar het vak rooms-katholieke godsdienst een verplicht vak is. In dit essay toon ik aan dat dit tot een *de facto* inperking van de vrijheid van godsdienst en onderwijs kan leiden. Om deze vrijheden maximaal te garanderen voor alle leerlingen, dringt een hervorming van het huidige onderwijssysteem zich op.

Idealiter zou het systeem moeten evolueren naar een systeem waarin het aantal katholieke scholen in verhouding is met het aantal ouders/leerlingen dat vragende partij is voor dergelijke scholen en waarin er voldoende ‘seculiere’ alternatieven (openbare scholen)² voorhanden zijn. Om pragmatische redenen is dit echter geen haalbare kaart op korte termijn en daarom pleit ik ervoor om, met het oog op de reële vrijheid van godsdienst en onderwijs, de godsdienstlessen en andere religieuze activiteiten facultatief te maken op katholieke scholen die substantieel door de overheid gesubsidieerd worden. Anders dan sommige critici zullen beweren, leidt dit niet tot een aantasting van de autonomie van katholieke onderwijsinstellingen.

Dit artikel is ingedeeld in vijf delen: in een eerste deel (1) wordt kort ingegaan

op het belang van (de vrijheid van) onderwijs binnen het politiek liberalisme. Hierna wordt aandacht besteed aan de vraag waarom het verzuilde Belgische onderwijsmodel, waarin katholieke scholen een monopoliepositie hebben, vandaag de dag zelden ter discussie wordt gesteld (2). Vervolgens bespreek ik enkele recente sociologische tendensen die een herbezinning op dit onderwijsmodel mijns inziens wel noodzakelijk maken: secularisering, religieuze diversiteit en mentale ontzuiling (3). In een vierde luik (4) ga ik na wat de ‘katholieke identiteit’ van katholieke scholen vandaag nog kan betekenen en wat de rol en plaats zijn van het vak rooms-katholieke godsdienst in deze scholen. Tot slot (5) doe ik enkele suggesties om het huidige onderwijssysteem in België te optimaliseren met het oog op meer godsdienst- en onderwijsvrijheid.

1. Politiek liberalisme, neutraliteit en vrijheid van onderwijs

Sinds de publicatie van *A Theory of Justice* (Rawls, 1971) is overheidsneutraliteit een centraal begrip geworden in het liberalisme als politiek-filosofische theorie: opdat alle burgers als *vrije* en *gelijke* individuen

behandeld zouden worden, mogen politieke beslissingen niet de bedoeling hebben om bepaalde opvattingen over het goede leven te bevorderen en mogen ze burgers niet bevoorrechten omwille van hun levensovertuiging. Politieke beslissingen moeten daarom steeds op een levensbeschouwelijk neutrale manier gerechtvaardigd kunnen worden.

Deze neutraliteitseis impliceert echter niet noodzakelijk een *hands-off*-beleid inzake levensbeschouwingen: zolang een actief ondersteuningsbeleid voor levensbeschouwingen op een neutrale manier gelegitimeerd kan worden en zolang een dergelijk beleid niet verhindert dat burgers als vrije, autonome en gelijke burgers worden behandeld, kan zo'n beleid legitiem zijn. Zowel een strikte scheiding tussen kerk en staat (bv. Frankrijk, VS) als een actief ondersteuningsbeleid van levensbeschouwingen (bv. België, Italië, Duitsland) kunnen, indien er aan een aantal criteria voldaan is (Franken, 2012, 2015) de liberale neutraliteitstoets doorstaan.

Ook overheidssteun voor levensbeschouwelijke onderwijsinstellingen is een mogelijke optie binnen een liberaal – en dus neutraal – overheidsbeleid (Franken, 2013). Het liberalisme claimt immers dat alle burgers op zijn minst de mogelijkheid moeten hebben om hun opvattingen over het goede leven “te vormen, te herzien en te realiseren” (Rawls, 2005, p. 19). Om deze mogelijkheid niet slechts formeel in te vullen, moet de overheid een aantal actieve maatregelen nemen: ze moet ervoor zorgen dat haar burgers niet belemmerd worden in hun vrijheid; ze moet garanderen dat alle burgers ge-

lijke toegang hebben tot een palet aan waardevolle opties waaruit ze kunnen kiezen; en ze moet ervoor zorgen dat alle burgers de nodige mentale kwaliteiten en capaciteiten kunnen ontwikkelen, opdat ze in vrijheid kunnen kiezen hoe ze door het leven gaan. Dit laatste kan op een efficiënte manier worden gerealiseerd via een degelijk en democratisch onderwijsstelsel.

Hoewel er binnen het liberalisme een consensus heerst over de nood aan onderwijs, is er geen consensus over de manier waarop de overheid dit onderwijs moet realiseren: is het enkel de taak van de overheid om onderwijs voor iedereen toegankelijk te maken, of moet ze hiertoe ook zelf onderwijs organiseren? In het eerste geval moet de overheid niet noodzakelijk zelf scholen oprichten, maar kan ze dit uitbesteden, bijvoorbeeld aan levensbeschouwelijke instanties. In het tweede geval behoort ook het organiseren van onderwijs, via de oprichting en financiering van openbare scholen, tot de taken van de overheid. Binnen dit model (dat we onder meer terugvinden in de Verenigde Staten) mogen private scholen niet zomaar verboden worden, maar is er geen enkele reden om ze als overheid te financieren: de overheid voorziet immers zelf in voldoende openbare scholen om iedereen degelijk onderwijs te verschaffen. Kortom, ook zonder overheidssteun voor *faith-based schools* kan de vrijheid van onderwijs voor iedereen gegarandeerd worden.

Het feit dat scholen met een levensbeschouwelijk karakter niet *vereist* zijn in een liberale samenleving, betekent echter niet dat dergelijke scholen niet *toege-*
laten zouden zijn in zo'n samenleving.

Meer zelfs, het liberalisme gaat er onder meer vanuit dat ouders, binnen de liberale grenzen, moeten kunnen kiezen hoe ze hun kind opvoeden en welke normen en waarden ze in deze opvoeding willen meegeven. Hiertoe kunnen ze hun kinderen desgewenst naar een confessionele school sturen. De overheid dient bijgevolg op zijn minst private scholen als alternatief voor openbare scholen te erkennen of toe te laten, mits ze aan een aantal criteria voldoen. Over de vraag of deze scholen door de overheid gesubsidieerd moeten worden, is het liberalisme als politiek-filosofische theorie echter onbeslist: de overheid *kan* private scholen financieel ondersteunen, maar ze hoeft dit niet te doen.

Ten gevolge van de uiteenlopende sociologische contexten in diverse landen en regio's, kan niet *a priori* worden bepaald welk onderwijsmodel normatief gezien wenselijk is. Zolang het onderwijssysteem in kwestie leidt tot gelijke onderwijskanalen en zolang de fundamentele rechten en vrijheden (in het bijzonder de vrijheid van godsdienst en onderwijs) voor iedereen gegarandeerd zijn, kan zowel een systeem van openbare scholen, als een gemengd systeem (een systeem waarin er, naast openbare scholen, ook door de overheid gesubsidieerde private scholen zijn) legitiem zijn. In theorie behoort ook een exclusief systeem van gesubsidieerde private scholen tot de mogelijkheden, maar omdat er binnen een dergelijk systeem niet altijd een neutraal alternatief is voor leerlingen/ouders die zich niet kunnen vinden in het private aanbod, is zo'n systeem niet aangewezen.

2. Het Belgische onderwijsmodel: verzuiling, conflict en pacificatie

Dat de keuze voor een bepaald onderwijsmodel vaak historisch bepaald is, blijkt ook uit het Belgische onderwijsmodel. Dit verzuilde model, waarin zowel vrije (private) als openbare onderwijsinstellingen door de overheid worden gesubsidieerd, en waarin katholieke scholen de ruime meerderheid vormen, is onlosmakelijk verbonden met de Belgische onderwijsgeschiedenis, die gekenmerkt wordt door een langdurige en woeelige strijd tussen katholieken enerzijds en vrijzinnigen, socialisten en liberalen anderzijds. Op 20 november 1958 werd met het Schoolpact een compromis tussen de strijdende partijen bereikt. Vier beginselelen, die tot dan toe steeds ter discussie hadden gestaan, werden in dit pact gegarandeerd: (1) de erkenning van openbare en vrije scholen; (2) de keuzevrijheid van ouders voor een openbare of een vrije school; (3) subsidiëring van het vrij onderwijs; en (4) leerlingen in het openbaar (lager en secundair) onderwijs hebben recht op keuze uit "onderricht in de katholieke, protestantse of Israëlitische eredienst [...] en in de niet-confessionele zedenleer" (art. 8).

Wanneer de Gemeenschappen in 1988 bevoegd werden voor onderwijs, werden deze basisprincipes van het Schoolpact geïmplementeerd in de herziene Belgische Grondwet (art. 24). Eén van de achterliggende ideeën van artikel 24 (en van het Schoolpact) is dat het levensbeschouwelijk opvoedingsproject van ouders een verlengstuk kan krijgen op school. Hier-

toe speelt de vrijheid van onderwijs een cruciale rol. Deze vrijheid, die reeds in de Grondwet van 1831 (art. 17) was vastgelegd, heeft, mede door de langdurige schoolstrijd en polarisering inzake onderwijs, het Belgische onderwijslandschap sterk gekleurd. Door op een strategische manier gebruik te maken van de vrijheid van onderwijs, maar ook van de vrijheid van organisatie en van godsdienst, heeft de katholieke kerk in België een heus onderwijsnet op poten gezet, dat tot op de dag van vandaag het Belgische onderwijslandschap domineert: met een marktaandeel van 68% in de Vlaamse en 52% in de Franse Gemeenschap, is het katholieke onderwijsnet anno 2015 nog steeds de grootste onderwijsverstrekker van België: in het Vlaamse basisonderwijs is het katholieke net goed voor 62% van alle scholen en leerlingen, terwijl dit in het secundair onderwijs oploopt tot 75%. In de Franse Gemeenschap is het katholiek onderwijs goed voor 42,5% van de basisscholen en 61% van de middelbare scholen. Omdat katholieke scholen aan een aantal objectieve kwaliteitscriteria voldoen en principieel toegankelijk zijn voor alle leerlingen, worden ze grotendeels door de overheid gesubsidieerd.²

Sinds het Schoolpact van 1958 wordt dit verzuilde onderwijsmodel nauwelijks in vraag gesteld. Af en toe gaan er wel stemmen op om over te gaan tot één onderwijsnet,³ maar dergelijke voorstellen werden tot nog toe door de drie onderwijsnetten in Vlaanderen (vrij gesubsidieerd onderwijs, GO! en OVSG)⁴ steeds met argusogen bekeken. De gevolgen van deze defensieve houding laten niet op zich wachten: terwijl de samenleving op

levensbeschouwelijk vlak grondig veranderd is en de katholieke kerk zelfs tot een 'minderheidskerk' (Stockman, 2015, p. 8) is geworden, blijft het katholieke onderwijsnet zijn monopoliepositie behouden. Deze positie strookt echter niet langer met de sociologische realiteit. Het is dan ook merkwaardig dat politici zich nauwelijks inlaten met een grondige hervorming van de onderwijsnetten. Toch zijn er voor deze terughoudendheid een aantal voor de hand liggende verklaringen.

Vooreerst is er de grondwettelijk vastgelegde vrijheid van onderwijs die hoog in het vaandel wordt gedragen: in artikel 24, §1 lezen we dat het onderwijs vrij is, wat betekent dat ouders vrij zijn om een school voor hun kind te kiezen *en* dat organisaties en groeperingen uit het middenveld vrij zijn om eigen scholen op te richten. Deze vrijheid, waarvoor terecht zwaar gestreden is, zomaar negeren, zou niet stroken met de basisprincipes van een liberale democratie: vrijheid en gelijkheid. Zowel het vrije net als ook het GO! en het OVSG beschouwen deze vrijheid als een bijna heilige verworvenheid, die niet gefnuikt mag worden.

Bovendien scoort het Belgische onderwijs goed en hoeven politici en beleidsmakers zich geen grote zorgen te maken over de kwaliteit van het onderwijs. Heel wat ouders zijn er trouwens nog steeds van overtuigd dat katholieke scholen 'goede' scholen of zelfs 'betere' scholen zijn dan openbare scholen en sturen hun kinderen vaak omwille van deze perceptie naar katholieke scholen. De 'k' staat dan ook voor velen niet langer voor 'katholiek', maar voor 'kwaliteit'. Overigens loopt het met de 'katholieke k' de laatste decen-

nia ook niet zo'n vaart: veel katholieke scholen zijn sterk gedeconfessionaliseerd en zowel ouders, leerlingen als personeel zijn niet langer (allemaal) katholiek. Waar katholieke scholen vroeger scholen *van en voor katholieken* waren, staan deze scholen nu open voor *alle leerlingen*. Deze openheid zorgt ervoor dat ook niet-gelovige ouders hun kind vaak inschrijven in katholieke scholen, al scharen ze zich niet altijd achter de 'katholieke k' (of wat er nog van overblijft).

Ook lijkt het erop dat politici en overheidsinstanties het Belgische verzuilde onderwijssysteem niet in vraag willen stellen omwille van de goede vrede: decennialang werd de Belgische (onderwijs) politiek overschaduwed door levensbeschouwelijke conflicten, wat uitliep op een heuse schoolstrijd. In 1958 maakte het Schoolpact hieraan definitief een einde en het lijkt erop dat men, voor het behoud van deze historische schoolvrede, geen slapende honden wil wakker maken. Bovendien heeft de verzuiling niet enkel voor polarisering gezorgd, maar ook voor pacificatie en conflictbeheersing. Luc Huyse (1987, p. 26) spreekt hier veelzeggend over "functies en dysfuncties" van de verzuiling: de levensbeschouwelijke breuklijn, die het sterkst tot uiting kwam in het onderwijs, leidde niet enkel tot verdeeldheid, onverdraagzaamheid en politieke onrust, maar ze maakte het eveneens mogelijk dat medeburgers uit een ander (*i.e.* socio-economisch of communautair) spanningsveld niet enkel vijanden, maar ook bondgenoten konden zijn. Huyse ziet de verzuiling daarom niet enkel als een breuklijn en bron van conflict, maar ook als "een bron van sta-

biliteit in de Belgische politiek" (Huyse 1987, p. 63). Hoewel er vandaag inhoudelijk weinig overblijft van de zuilenideologie, bestaan de verzuilde structuren nog steeds en lijkt hun pacificerende rol nog niet helemaal uitgespeeld. Het is ook daarom niet zo verwonderlijk dat weinig politici het verzuilde onderwijssysteem in vraag (durven te) stellen. Om het met de woorden van Huyse te zeggen: "Als de politieke stabiliteit in een land zozeer afhangt van de gezondheidstoestand van de zuilen, dan moet het wel verstrekkende gevolgen hebben als er iets mis gaat met deze koninginnenstukken op het politieke schaakbord" (1987, p. 63). Men kan dus, in naam van de goede vrede, de zuilen (of wat er nog van overblijft) maar beter intact houden.

Overigens is het ideologische of levensbeschouwelijke karakter van de bestaande zuilen – en daarmee de ideologische strijd om 'de ziel van het kind' – sterk afgezwakt: "Zonder volledig te verdwijnen, ebde de levensbeschouwelijke factor toch geleidelijk aan weg uit het politieke leven" (Witte, 1990, pp. 264-265). Onder meer onder invloed van de secularisering paste de katholieke zuil zich aan zijn leden aan, waardoor zijn strikte katholici-teit plaats moest ruimen voor een 'sociaal culturele katholici-teit' of voor een sociaal-culturele christenheid. En ook de liberale en socialistische zuilen zijn vandaag enkel nog aan de top ideologisch gekleurd. Tegenwoordig is 'hoppen' tussen diverse zuilen een gangbaar fenomeen, terwijl dit vroeger ondenkbaar was: men werd geboren in katholieke kring, dus men ging naar het katholiek onderwijs en naar de katholieke jeugdbeweging, men sloot zich

aan bij het katholieke ziekenfonds en de katholieke vakbond, en men stemde op de christendemocraten. Nu is dit niet langer het geval: men kiest vooral in functie van wat er wordt aangeboden (nabijheid van een school of jeugdbeweging; voordelen bij de mutualiteit; impact van de vakbond binnen een bepaalde sector; partijprogramma's...), en niet in functie van de zuilenideologie. Aan het einde van de twintigste eeuw waren het bijgevolg niet zozeer levensbeschouwelijke of ideologische tegenstellingen die voor conflict zorgden, maar sociaaleconomische en vooral ook communautaire spanningen en tegenstellingen. Els Witte (1990, p. 266) heeft het hier veelzeggend over een "pacificatiesproces [...] op levensbeschouwelijk gebied". Doordat de huidige zuilenideologie, en hiermee het katholiek onderwijs, ideologisch sterk is uitgehold, lijkt het in vraag stellen van de bestaande verzuilde structuren voor velen overbodig en kiest men, veiligheidshalve, voor het bestaande pacificatiemodel.

Tot slot hebben diverse zuilenorganisaties, middels het sluiten van een aantal 'pacten' en compromissen, heel wat belangen en rechten verworven. Zolang de verzuilde organisaties hun verzuilde (katholieke, socialistische of liberale) origine kunnen 'bewijzen', kunnen ze de vruchten van deze pacten nog steeds opeisen. Omdat de kosten van een zuildoorbrekende confrontatie niet te voorspellen zijn en mogelijk veel hoger liggen dan de huidige stilzwijgende vrede, blijken politici en beleidsmakers, ondanks een aantal belangrijke (godsdienst)sociologische verschuivingen, al te graag voor deze tweede optie te kiezen. Dit blijkt ook uit

het Belgische onderwijsbeleid: hoewel de katholieke identiteit in heel wat katholieke scholen een uitgehold begrip is geworden, houdt men structureel nog steeds vast aan de zuil en wil men de verworven rechten en belangen – en de daarmee gepaard gaande schoolvrede – niet op de helling zetten. Zolang katholieke scholen hun "levensbeschouwelijke ontkleuring" camoufleren en hun "verwantschap met de stamvaders" regelmatig beklemtonen (Huysse, 1987, p. 62), kunnen zij de vruchten van het Schoolpact nog steeds opeisen. En dit is precies wat er vandaag gebeurt: verregaande secularisering en religieuze diversiteit maken dat de katholieke scholen niet langer representatief zijn voor het aantal katholieke leerlingen (en leerkrachten), maar men blijft, om de goede vrede te bewaren en om de verworven belangen niet te verliezen, halsstarrig vasthouden aan de (structurele) zuil. Zoals ik verderop zal aantonen, is dit echter, vanuit politiek-filosofisch perspectief en met het oog op de *reële* vrijheid van godsdienst en van onderwijs, niet langer vol te houden in België aan het begin van de eenentwintigste eeuw.

3. België anno 2015: secularisering, levensbeschouwelijk pluralisme en mentale ontzuiling

Lange tijd waren katholieke scholen onderwijsinstellingen *van, door en voor* katholieken: het merendeel van de Belgische bevolking was lid van de katholieke

kerk en het was evident om ook in het onderwijs de eigen katholieke identiteit een plaats te geven: men opende de dag steevast met een gebed, men begon pas aan het middagmaal nadat men de Heer hiervoor bedankt had, en de schooldag werd middels een gebed of bezinning afgesloten. Daarnaast kende de christelijke kalender zijn plaats op school: periodes zoals de advent, de vasten en de Goede Week kregen bijzondere aandacht en zowel op hoogdagen als bij andere speciale gelegenheden werden er liturgische diensten gehouden, die vanzelfsprekend door alle leerlingen en personeelsleden werden bijgewoond. Ook het vak rooms-katholieke godsdienst, dat conform art. 24, §3 door de overheid wordt bekostigd, kreeg een centrale plaats in het katholiek onderwijs: wie naar een katholieke school ging volgde katholieke godsdienst, een catechetisch vak dat vaak gegeven werd door geestelijken. Daar dit katholieke opvoedingsproject gedurende een lange tijd nauw aansloot bij de geloofsovertuiging van ouders en leerlingen, was het bijna vanzelfsprekend. De laatste decennia zien we echter een kentering en dit onder impuls van secularisering en toegenomen levensbeschouwelijke diversiteit en mentale ontzuiling.

3.1 *Secularisering*

Vanaf zijn prille ontstaansgeschiedenis tot de jaren 1960 was België overwegend katholiek, maar net zoals vele Europese landen en Noord-Amerika is het niet ontsnapt aan de secularisering, die zich overwegend heeft vertaald in een

krimpscenario van het katholieke geloof. Zo ging in 1967 nog de helft van de Belgische bevolking wekelijks naar de zondagsmis, terwijl dit in 2009 gedaald is tot zo'n 8%. We kunnen verwachten dat dit percentage nog verder zal zakken, gezien een substantieel deel van de kerkbezoekers ouder is dan 65 jaar en de instroom van jongeren minimaal is. Ook het aantal randkerkelijken is de afgelopen decennia sterk gedaald, vooral bij de jongste generatie: bij de vooroorlogse generatie woonde nog 75% van de bevolking minimum maandelijks (37%) of bij bijzondere gelegenheden (38%) een kerkdienst bij; bij de jongste generatie is dit aantal gezakt tot 31%, waarvan slechts 2% op regelmatige basis een kerkdienst bijwoont.⁵

Daarnaast stellen we ook bij de katholieke overgangsrutuelen een duidelijke daling vast: in 1967 werd in België nog 94% van de kinderen gedoopt (96% in Vlaanderen), werd nog 86% van de huwelijken kerkelijk ingezegend (92% in Vlaanderen) en was 84% van de begrafenissen kerkelijk (91% in Vlaanderen). Anno 2007 lagen die cijfers echter een stuk lager: 58% van de begrafenissen in België (68% in Vlaanderen) vond dan plaats in de kerk en 55% van de Belgische kinderen (65% van de Vlaamse kinderen) was gedoopt, wat een serieuze daling is in vergelijking met 1967. Maar vooral het aantal kerkelijke huwelijken is enorm gedaald: in 2007 werd nog slechts zo'n 26% van de Belgische huwelijken (28% van de Vlaamse huwelijken) kerkelijk ingezegend. Ten slotte zien we ook dat het vertrouwen in de kerk als instituut de afgelopen decennia is gedaald, wat onder meer te maken

heeft met de schandalen inzake kindermisbruik en de manier waarop de kerk daarop heeft gereageerd.⁶

Hoewel de helft van de Belgen zich in 2009 nog wel katholiek noemde (in 1981 was dat nog 72%), blijkt België vooral uit 'cultuurchristenen' te bestaan: men vindt de christelijke waarden belangrijk en erkent de waarde van bepaalde onderdelen van de christelijke traditie, maar men heeft voor het overige niets of zeer weinig met de kerk en de bijhorende godsdienstige beleving te maken. Een groot deel van deze cultuurchristenen is overigens nog wel gedoopt en is dus officieel nog wel lid van de kerk. Dit is wat we met Brian Mountford (2011) *belonging without believing* zouden kunnen noemen: zonder dat zij zich expliciet gelovig noemen, kiezen bepaalde mensen er nog wel voor om hun kinderen te laten dopen, waardoor deze officieel lid zijn van de katholieke kerk.

Dit officiële lidmaatschap heeft niet kunnen voorkomen dat het geloof in België de voorbije decennia sterk gedaald is. Vooral de zogenaamde 'post-zestigters' (geboren tussen 1970 en 1984) en meer nog de jongste generatie (geboren na 1984) is sterk gesecculariseerd. Zo is het aantal mensen dat zich overtuigd atheïst of niet-religieus noemt gestegen van 19% bij de vooroorlogse generatie (geboren voor 1940) tot 55% bij de post-zestigters en 69% bij de jongste generatie.

3.2 *Levensbeschouwelijk pluralisme*

Niet alleen de secularisering maakte opmars in België vanaf de jaren 60. Sinds-

dien is er ook meer levensbeschouwelijke diversiteit, enerzijds ten gevolge van de arbeidsmigratieprogramma's uit de jaren zestig en zeventig en anderzijds ten gevolge van de meer recente toegenomen mobiliteit en globalisering.

In 2009 rekende zo'n 8% van de Belgische bevolking zich tot een niet-katholieke religieuze denominatie. De grootste groep hier zijn de moslims, die zo'n 5 à 6% van de Belgische bevolking uitmaken. In grotere steden kan dit percentage al gauw oplopen tot boven de 10% en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is zelfs 1 op 5 inwoners moslim. Daarnaast is zo'n 2,5% van de Belgische bevolking lid van een niet-katholieke christelijke denominatie en is het aantal joden goed voor zo'n 0,4% van de bevolking. Tot slot rekt een deel van de Belgen zich tot het boeddhisme (0,3%) en ook kleinere geloofsgemeenschappen zoals de jaïns, hindoes, sikhs, getuigen van Jehova, mormonen en scientology zijn (zichtbaar) aanwezig in België.⁷

Opvallend is dat slechts 9% van de Belgen die zich niet (langer) identificeren met een welbepaalde levensbeschouwing, zich nadrukkelijk atheïst noemt. De overige 33% lijkt zich niet expliciet tot een levensbeschouwing te rekenen, maar ziet zichzelf ook niet als atheïst. In deze groep combineren sommige mensen elementen van verschillende tradities, waardoor er een 'religie à la carte' bij elkaar gebricoleerd wordt. Anderen vinden hun heil eerder in spirituele, oosterse wijsheden zonder zich tot een welbepaalde levensbeschouwing te rekenen. Tot slot geeft een aantal mensen aan in 'iets' te geloven, zonder hierbij ech-

ter bij een klassieke levensbeschouwing aan te sluiten – het zogenaamde ‘ietsisme’.

3.3 *Mentale ontzuiling*

De genoemde diversifiëring, maar vooral de secularisering en de daarmee gepaard gaande ontkerkelijking hebben in eerste instantie geleid tot een deconfessionalisering van de katholieke zuil. Hoewel deze zuil structureel nog wel bestaat en de Belgische samenleving nog steeds typeert, is hij mentaal afgezwakt. In de hoofden van de mensen en in hun dagelijkse leven zijn de levensbeschouwelijke tegenstellingen waarop de zuilen gebouwd waren sterk vervaagd. De invloed van de levensbeschouwing op het publieke en private leven is sterk verminderd. De reden waarom ouders voor katholieke organisaties (en dus ook voor katholieke scholen) kiezen heeft nog maar weinig met levensbeschouwelijke overwegingen te maken. Hoewel de hoogste leiding van de zuilorganisaties de bijhorende partij(ideologie) nog wel trouw blijft, zien we dat dit niet langer het geval is voor alle professionele middenkaders en al zeker niet voor alle leden: niet alle leerkrachten en directies op een katholieke school zijn katholiek en dit geldt *a fortiori* ook voor de leerlingen en hun ouders.

Deze mentale ontzuiling heeft ertoe geleid dat er de laatste jaren in het christelijke middenveld nogal wat gedebatteerd is over de vraag hoe de C of K in de naam van diverse verzuilde instellingen en organisaties moet worden ingevuld. Sommige organisaties hebben de katholieke/christelijke signatuur verder verdoezeld door

de christelijke verwijzing in de naam te schrappen. Andere organisaties en instellingen hebben bewust – vaak ook vanuit een historische gevoeligheid – de C of K behouden, terwijl nog andere organisaties proberen te herbronnen en de levensbeschouwelijke identiteit weer meer in de verf willen zetten. Dat laatste botst echter vaak met de gesecculariseerde realiteit die nauwelijks nog toelaat dat het katholiek-christelijke project nog door het personeel en de leden wordt uitgedragen. Het katholiek onderwijs staat in dit verband voor een grote uitdaging.⁸

4. Katholieke scholen in België aan het begin van de 21e eeuw

4.1 *De katholieke school en haar pedagogisch project*

Daar bijna 70% van alle Vlaamse scholen katholiek zijn, kon de mentale ontzuiling in het onderwijs niet uitblijven. Waar katholieke scholen vroeger scholen van, door en voor katholieken waren, zien we dat dit anno 2015 niet langer het geval is. Niet enkel leerlingen, maar ook leerkrachten en zelfs directies zijn niet meer allemaal van katholieke signatuur. Wie een loopbaan in het katholieke onderwijs wil – hetzij als personeelslid, hetzij als leerling – dient echter wel formeel akkoord te gaan met het pedagogisch project van de school en met de *Opdrachtsverklaring van het Katholiek Onderwijs*. Over dit pedagogisch project is, onder impuls van de genoemde sociologische verschuivingen, de laatste

jaren heel wat te doen geweest en om vervlakking en uitholling van de katholieke identiteit tegen te gaan, zonder te vervalten in “reconfessionalisering” (katholieke scholen zijn er enkel van en voor katholieken), wordt er momenteel gekozen voor de ‘katholieke dialoogschool’: een school waarin leerlingen uitgedaagd worden om *over de eigen identiteit te leren nadenken* en erover *in dialoog te gaan* met de ander, wat zijn of haar levensbeschouwelijke overtuiging ook mag zijn.

Op zich lijkt dit niet meteen te verschillen van de meeste andere scholen, die op een actief pluralistische manier met de levensbeschouwelijke diversiteit omgaan. Lieven Boeve (directeur-generaal van het Katholiek Onderwijs Vlaanderen – het voormalige VSKO) stelt echter dat de definitie van dialoog in de katholieke scholen *geen waardenvrij gegeven* is, maar gedragen wordt door de *katholieke en christelijke traditie*: met name de idee dat de mens door God geschapen is en dat diezelfde God de mens zal verlossen, vormt de basis van de katholieke dialoogschool. “[Het zich in een antwoordrelatie tot God geplaatst weten] in herinnering roepen enerzijds [...] en anderzijds de christelijke stem in de dialoog binnenbrengen, dat vormt het project van de katholieke dialoogschool” (Boeve, 2014). Het christendom is dus niet enkel *bron* voor dialoog, maar ook een *bijzondere stem* binnen deze dialoog: “We verwachten dat de christenen op school op één of andere manier geresponsabiliseerd worden, in hun variëteit, om die christelijke stem mee op de school binnen te brengen. Niet-christenen worden uitgenodigd om vanuit hun eigen bronnen en inspiratie mee het ka-

der te scheppen waarin dit kan gebeuren” (Boeve, 2014).

Hiermee is de katholieke school officieel nog steeds “gegrondvest op de persoon van Jezus Christus” en gebaseerd “op de levenshouding die gegroeid is uit de bijbels-christelijke geloofstraditie in verbondenheid met de kerkgemeenschap” (*Oprachtsverklaring van het Katholiek Onderwijs*). “In een katholieke school leeft men ‘in de Woorden van de Heer’ [en] vanuit de evangelische boodschap kan men ‘vreugde en hoop’ wekken bij jonge mensen” – aldus de *Oprachtsverklaring*. Deze jonge mensen “worden opgeroepen om op creatieve wijze aan hun bestaan gestalte te geven [...] als vrije mensen in relatie met God, [...]”. De katholieke school is met andere woorden “een werk- en leefgemeenschap waarin men dagelijks gezamenlijk het christelijk geloof beleeft [...]” (*Oprachtsverklaring*).

Hiertoe waarborgt de katholieke school “een geloofsaanbod aan de jeugd”, wat onder meer gebeurt via de lessen rooms-katholieke godsdienst en via “een aan de school aangepaste animatie, [...] gebedsmomenten en sacramentele vieringen” (*Oprachtsverklaring*). Op sommige scholen zijn dergelijke pastorale activiteiten nog verplicht, maar dit is niet langer overall zo. Vooral in verstedelijkte gebieden, waar veel moslims schoollopen in het katholiek onderwijs, worden katholieke gebedsmomenten, bezinningsdagen of vieringen niet langer georganiseerd of zijn ze niet langer verplicht. Dit sluit aan bij de visie van de Erkende Instantie Rooms-katholieke godsdienst, die in een uitvoeringsnota van 2000 (*Het vak rooms-katholieke godsdienst in katholie-*

ke basisscholen met een hoog percentage moslims”) stelde dat het “nodig [is] heel voorzichtig om te gaan met het bidden van moslims op katholieke scholen, en vooral te zorgen dat de persoonlijke vrijheid van de islamitische leerlingen geëerbiedigd blijft. In geen geval verplicht men hen tot actieve deelname aan een christelijk gebed, in gelijk welke vorm (klasgebed, gebedsdienst, sacramentele of andere liturgische dienst).”

De vraag is echter of deze openheid voldoende is. We lezen immers in diezelfde uitvoeringsnota dat de Erkende Instantie rooms-katholieke godsdienst – en met haar het katholieke onderwijsnet – ervoor kiest om in katholieke scholen “als levensbeschouwelijk vak enkel lessen rooms-katholieke godsdienst aan te bieden, met oog voor verscheidenheid en in een open dialoog”. In een context waarin steeds minder leerlingen die zich expliciet katholiek noemen schoollopen in een katholieke school is dit echter niet zo vanzelfsprekend.

4.2 Rooms-katholieke godsdienst op school

Sinds de nieuwe leerplannen van 2000 is het vak rooms-katholieke godsdienst, dat in alle Vlaamse katholieke scholen (basis en secundair) 2 uur per week op het verplichte curriculum staat, niet langer catechetisch van aard. Anders dan voorheen wil het vak ‘dialogerend’ zijn en hiermee tegemoetkomen aan de levensbeschouwelijke diversiteit van de leerlingen. Toch merken we op dat er, ondanks de openheid, nog wordt vastgehouden aan de

‘voorkeurspositie’ van het christendom als referentiepunt en dat men het zinaanbod in eerste instantie vanuit het christelijke geloofsverhaal presenteert. Het vak rooms-katholieke godsdienst blijft dus steeds “in Jezus’ spoor” en één van de “grondopties” voor het vak in Vlaanderen is “de rijkdom en de kracht van het christelijk geloven” (*Leerplan RK godsdienst secundair onderwijs*, p. 22).

De interreligieuze dialoog vertrekt hiermee vanuit een bevoorrechte positie voor het christendom: “De kernbelijdenis – dat Jezus de Redder van de wereld is in wie God zich heeft uitgesproken – is zo beslissend, zo engagerend en zo rijk, dat ze juist in de ontmoeting met andere godsdiensten aan duidelijkheid en betekenis wint. In contact met andere godsdiensten wordt men immers bewust van de betekenis van de eigen geloofsbelijdenis en van de unieke identiteit van het christendom” (*Leerplan*, p. 30). De verrijking van de eigen (christelijke) belijdenis is hiermee nog steeds een doelstelling van het vak: “In de ontmoeting met andere godsdiensten, worden de eigen belijdenis en haar draagwijdte verrijkt of kan de oproep tot bekering en verzoening nog scherper klinken” (*Leerplan*, p. 30). Kortom, “de ontmoeting met andere godsdiensten” zal “niet alleen [...] een gedegen kennismaking met andere godsdiensten inhouden, [...] het bewustzijn van religieuze en godsdienstige vragen doen groeien en meer aanvaardbaar maken, [...] aansporen tot onder meer dialoog en verdraagzaamheid, [maar deze ontmoeting] zal ook de identiteit van het christendom beter doen uitkomen of christengelovigen

meer doen verankeren in de eigen traditie en gemeenschap” (*Leerplan*, p. 30).

Principieel is het vak rooms-katholieke godsdienst dus nog altijd een confessioneel vak: hoewel het niet (langer) als doel heeft om leerlingen te bekeren of tot het juiste geloof te brengen, wordt het vak gedragen door het idee dat het christendom een unieke bron van inspiratie is. Bovendien is de kerk (de erkende Instantie rooms-katholieke godsdienst) bevoegd voor de opleiding, aanstelling en inspectie van godsdienstleerkrachten en worden leerplannen opgesteld door diezelfde erkende instantie. Dit alles maakt dat het vak rooms-katholieke godsdienst, ondanks de bereidheid tot dialoog, nog steeds een vak is dat vanuit een bepaalde levensbeschouwing vertrekt.

Het overgrote marktaandeel van katholieke scholen in Vlaanderen en de genoemde sociologische verschuivingen op levensbeschouwelijk gebied maken echter dat niet langer alle leerlingen (en ouders) zich (nog) kunnen vinden in een dergelijk confessioneel godsdienstvak: van alle leerlingen in Vlaanderen volgt 82% rooms-katholieke godsdienst (primair en secundair onderwijs) en in het vrije net, dat goed is voor 62% van de basisscholen en 75% van de middelbare scholen, loopt dit percentage op tot 97% voor lagere scholen en 99% voor middelbare scholen.⁹ Dit blijkt echter niet langer te stroken met de sociologische realiteit, waarin slechts de helft van de Belgen zich nog katholiek noemt en waarin 69% van de jongeren zich niet-religieus of atheïst noemt. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat slechts de helft van de leerlin-

gen aangeeft dat het levensbeschouwelijk vak dat ze volgen aansluit bij de levensvisie die ze van thuis uit meekrijgen.¹⁰

Vaak kiezen ouders een katholieke school omwille van praktische redenen (kwaliteit, schoolklimaat, nabijheid, opleidingsaanbod, imago),¹¹ terwijl de katholieke identiteit voor vele ouders, maar zeker ook voor leerlingen, geen doorslaggevende rol meer speelt.¹² Hoewel de overheid, met het oog op de reële onderwijsvrijheid, zorgt voor leerlingenvervoer van en naar openbare scholen, kunnen we ons de vraag stellen of dit vandaag de dag nog volstaat om deze vrijheid *daadwerkelijk* te garanderen. Wanneer er in een bepaalde gemeente drie katholieke scholen op wandel- of fietsafstand van de woning van een leerling zijn, terwijl men voor een openbare school bijvoorbeeld 10 km moet afleggen, is het – het gratis leerlingenvervoer ten spijt – voor vele ouders evidentier om voor een school te kiezen die dichterbij huis is, ook al strookt dit niet met de eigen levensbeschouwing. Men laat praktische overwegingen primeren boven de levensbeschouwelijke identiteit die men er, net zoals de bijpassende godsdienstlessen, maar bijneemt. Door het overgrote aanbod aan katholieke scholen zien we vooral in grotere steden en hun agglomeraties dat de ‘katholieke identiteit’ van de katholieke school hierdoor niet langer strookt met de identiteit van vele leerlingen (en hun ouders). Een gevolg hiervan is dat onder meer een verplicht vak rooms-katholieke godsdienst problematisch kan worden in het licht van de godsdienst- en onderwijsvrijheid.

5. Godsdienst- en onderwijsvrijheid

Volgens het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (art. 2 protocol 1) houdt het recht op onderwijs in dat de staat het recht van ouders eerbiedigt “om zich van die opvoeding en van dat onderwijs te verzekeren, die overeenstemmen met hun eigen godsdienstige en filosofische overtuigingen” en ook in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (art. 26, §3) lezen we dat “aan de ouders [...] in de eerste plaats het recht [toekomst] om de soort van opvoeding en onderwijs te kiezen, welke aan hun kinderen zal worden gegeven”. Hiertoe kan de overheid scholen met een levensbeschouwelijke grondslag subsidiëren, maar ze hoeft dit niet te doen. Wel moet de overheid er steeds voor zorgen dat, indien gekozen wordt voor een ondersteuningsbeleid, er steeds voldoende alternatieven zijn voor ouders/leerlingen die zich niet kunnen vinden in dergelijke scholen: “the minimum standard international human rights law provides is that all persons, whether secular or religious, must be able to have public school education if they so desire” (Temperman, 2010, p. 872). De afwezigheid van een voldoende aanbod aan seculiere alternatieven (openbare scholen) kan er immers toe leiden dat burgers *de facto* genoodzaakt zijn om gebruik te maken van scholen met een levensbeschouwelijke grondslag die verschilt van de eigen levensbeschouwing en dit dient vermeden te worden om de godsdienst- en onderwijsvrijheid te vrijwaren.¹³ Ondanks de toegenomen secularisering en pluriformiteit, gaan de meeste leerlingen

in België, en in het bijzonder in Vlaanderen, naar een katholieke school. Omdat alle leerlingen in deze scholen verplicht zijn om rooms-katholieke godsdienst te volgen, dringen een aantal veranderingen zich noodgedwongen op, opdat de vrijheid van godsdienst en van onderwijs niet enkel *de jure*, maar ook *de facto* gegarandeerd worden.

Zo zou de overheid ervoor kunnen kiezen om het aantal scholen met een levensbeschouwelijk karakter op een proportionele manier af te stemmen op het aantal ouders/leerlingen dat vragende partij is voor dergelijke scholen. Als blijkt dat anno 2015 minder dan 75% van de ouders/leerlingen in Vlaanderen vragende partij is voor katholiek onderwijs op secundair niveau, is er in principe geen reden om als overheid zo'n hoog percentage aan katholieke middelbare scholen te subsidiëren. En hetzelfde geldt natuurlijk ook voor het lager onderwijs. De overheid zou een deel van haar subsidies voor het katholiek onderwijs in dit geval kunnen gebruiken voor scholen met een andere levensbeschouwelijke signatuur – bijvoorbeeld vrijzinnige, islamitische, joodse of protestantse scholen – als daar vraag naar zou zijn. Wanneer de overheid ervoor kiest om onderwijs gedeeltelijk uit te besteden aan private (levensbeschouwelijke) instanties, moet ze er als neutraal instituut immers voor zorgen dat diverse levensbeschouwelijke en niet-levensbeschouwelijke scholen gelijke kansen op subsidiëring hebben wanneer ze op een efficiënte manier degelijk onderwijs verschaffen: “all who provide the service equally well should be treated the same” (Greenawalt, 2009, p. 354).

Wel zal de overheid er steeds moeten over waken dat een dergelijk pluriform onderwijsstelsel niet leidt tot sociale en religieuze segregatie en dat alle leerlingen, wat hun religieuze affiniteit ook mag zijn, worden gevormd tot kritische, autonome burgers. Bovendien zal de overheid er in een dergelijk beleid steeds voor moeten zorgen dat er voldoende alternatieven zijn voor ouders/leerlingen die zich niet identificeren met een welbepaalde levensbeschouwing of voor ouders/leerlingen die bewust kiezen voor onderwijs dat niet-levensbeschouwelijk georiënteerd is. Hiertoe zouden er anno 2015 meer middelen moeten worden vrijgemaakt voor openbare scholen, die met een marktaandeel van minder dan 40% in België (32% in Vlaanderen en 48% in Wallonië) ondervertegenwoordigd zijn.

Om pragmatische redenen geniet een dergelijk beleid echter niet onmiddellijk de voorkeur. Doordat het katholiek onderwijs zich in de loop van de geschiedenis sterk heeft geprofessionaliseerd, is dit onderwijs in België, net zoals het openbaar onderwijs, zeer degelijk. Het zou dan ook vanuit praktisch oogpunt contraproductief kunnen zijn om subsidies voor katholieke scholen zomaar te verminderen en te investeren in andere scholen. Daar deze scholen een degelijke expertise hebben uitgebouwd en *principieel* toegankelijk zijn voor *alle leerlingen*,¹⁴ lijkt het niet meteen aangewezen om subsidies zomaar af te bouwen. Allicht zijn er heel wat ouders/leerlingen (ook deze met bv. een moslimachtergrond) die niets hebben tegen de christelijke inspiratie van de katholieke school, maar die liever niet zouden deelnemen aan de godsdienstlessen en andere katholieke of christelijke acti-

viteiten. Men zou daarom, om de vrijheid van onderwijs niet enkel *de jure* maar ook *de facto* te garanderen in de huidige Belgische context, kunnen opteren voor een beleid waarin substantieel gesubsidieerde katholieke scholen hun religieuze activiteiten en godsdienstlessen facultatief maken, zodat de godsdienst- en onderwijsvrijheid van ouders/leerlingen meer gerespecteerd wordt dan nu het geval is.

Wanneer sommige katholieke scholen er toch voor zouden kiezen om hun eigen levensbeschouwelijke identiteit explicieter in de verf te zetten en hiertoe godsdienstlessen en religieuze activiteiten verplicht op het curriculum willen plaatsen, kan de overheid besluiten om deze scholen minder subsidies te geven en deze subsidies te gebruiken voor scholen die *de facto* een opener beleid voeren. Dit is overigens ook de gangbare praktijk in landen zoals Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk: enkel wanneer scholen met een levensbeschouwelijke identiteit aan een aantal (kwaliteits)criteria voldoen en hun levensbeschouwelijke activiteiten (inclusief de godsdienstlessen) facultatief maken, worden ze in deze landen door de overheid (substantiëler) gesubsidieerd. Met andere woorden, de vrijheid van godsdienst laat toe dat private scholen steeds vrij zijn om hun pedagogisch project op hun eigen manier in te vullen en om bijvoorbeeld godsdienstlessen verplicht op het curriculum te plaatsen, maar wanneer een dergelijk beleid leidt tot een *de facto* ondermijning van diezelfde onderwijsvrijheid (en de godsdienstvrijheid), mag de overheid subsidies verminderen of zelfs afschaffen. In de woorden van onderwijsfilosoof Harry Brighouse (2002, p. 251):

“religious schools [...] have the choice to opt out. They are simply being presented with a new option: more financial security in return for fulfilling a secular function, or refusing that security and refusing the secular function”.

6. Besluit

In 2008 werd Ierland door het Human Rights Committee op de vingers getikt, omdat de grote meerderheid van de lagere scholen er katholiek is en er onvoldoende ‘seculiere’ scholen (openbare scholen) zijn.¹⁵ Hoewel katholieke scholen in België – in tegenstelling tot de meeste katholieke scholen in Ierland – een zeer open beleid voeren, kan het verplicht godsdienstonderwijs voor sommige ouders/leerlingen aanstootgevend zijn en zelfs leiden tot een *de facto* ondermijning van de onderwijs- en godsdienstvrijheid. Om dit in de toekomst in België op een zo efficiënt mogelijke manier te voorkomen, is het voorlopig aangewezen om godsdienstlessen facultatief aan te bieden op gesubsidieerde vrije (katholieke) scholen:

“De kerk is al marginaal in onze cultuur, in de samenleving, in de media. Die positie in de marge stemt toch niet overeen met het overwicht in het onderwijs? Kunnen we ook daar niet eerlijk toegeven dat we in een minderheidspositie zitten? Zou het niet beter zijn in plaats van het plichtvak godsdienst, de kern van het christendom die hoe dan ook een ‘teken van tegenspraak’ is, facultatief aan te bieden aan hen die daarvoor openstaan in een keuzevak? Met een plichtvak dwingen we jongeren in

een keurslijf en dat werkt op lange termijn contraproductief” (Van Heeswijck, 2012).

Ik kan me alleen maar aansluiten bij deze visie en hoop dan ook dat politici werk durven maken van een onderwijsstelsel waarin de fundamentele rechten en vrijheden van iedereen, wat de eigen levensbeschouwelijke overtuiging ook mag zijn, niet enkel *de jure*, maar ook *de facto* maximaal worden gerespecteerd.

Noten

1. ‘Openbare’ scholen of ‘officiële’ scholen zijn scholen die, anders dan ‘vrije’ of ‘bijzondere’ scholen, niet enkel door de overheid worden gesubsidieerd, maar die ook door de overheid worden opgericht en bestuurd.
2. Sinds 2002 zijn subsidies voor werkingsmiddelen en personeelskosten in Vlaamse vrije en openbare scholen gelijkgesteld, met inachtneming van ‘objectieve verschillen’ zoals het leerlingentransport en de organisatie van levensbeschouwelijke vakken, die duurder zijn in het openbare net. Voor infrastructuur (gebouwen) is er voor het gemeenschapsonderwijs (scholen ingericht door de Vlaamse Gemeenschap) subsidiëring voor 100%, terwijl dit voor katholieke scholen (maar ook voor gemeentelijke, stedelijke en provinciale scholen) 60% is. Ook in de Franse en in de Duitstalige Gemeenschap geldt een gedeeltelijke subsidiëring voor infrastructuur, maar anders dan in Vlaanderen worden ook werkingsmiddelen in het katholieke net er niet volledig, maar voor 75% gesubsidieerd. Personeelskosten worden in heel België voor

100% gesubsidieerd in de erkende onderwijsinstellingen.

3. Zo gingen er reeds in de jaren 70 vanuit progressieve katholieke hoek (CVP-jongeren) stemmen op om pluralistische scholen op te richten. De implementatie ervan werd echter voornamelijk door behoudsgezinde katholieken tegengewerkt. Recenter stelden partijgenoten Karel de Gucht en Marleen Vanderpoorten (VLD) in 2002 voor om vrije scholen meer subsidies te geven, op voorwaarde dat ze pluralistisch zouden worden en een afspiegeling zouden zijn van hun leerlingenpubliek en van de Vlaamse bevolking. Hiertoe zouden deze pluralistische scholen verschillende levensbeschouwelijke vakken moeten aanbieden en de inrichtende machten zouden democratisch verkozen moeten worden, waardoor de macht van de Kerk in deze scholen zou verdwijnen. Dit voorstel zorgde voor de nodige commotie bij het vrije onderwijsnet (dat dit voorstel als een aantasting van de onderwijsvrijheid zag) en bij het gemeenschapsonderwijs (dat zich realiseerde dat het binnen een dergelijk beleid wel eens overbodig zou kunnen worden), maar de gemoederen waren snel weer bedaard. Naar aanleiding van de hoge kostprijs van een verzuild onderwijssysteem gingen er ook in 2014 stemmen op om over te gaan tot één pluralistisch net ("Vrijheid van onderwijs is te duur", *De Standaard* 1 december 2014, p. 14). Maar ook hier bleef een grondig politiek debat uit en bleven de bestaande netten halsstarrig vasthouden aan de eigen belangen binnen het verzuilde systeem.

4. Openbare of officiële scholen vallen in Vlaanderen onder de bevoegdheid van de

Vlaamse overheid (gemeenschapsonderwijs of GO!), maar ze kunnen ook onder de bevoegdheid van de gemeente (gemeentelijk onderwijs), stad (stedelijk onderwijs) of provincie (provinciaal onderwijs) vallen. Deze laatste drie worden overkoepeld door het OVSG: Onderwijssecretariaat Van Steden en Gemeenten. Scholen van het GO! en van het OVSG zijn vergelijkbaar met de openbare scholen in Nederland. Vrije scholen worden ingericht door private instanties (hoofdzakelijk de katholieke kerk) en zijn vergelijkbaar met bijzondere scholen in Nederland.

5. Deze cijfers zijn gebaseerd op Botterman en Hooghe, 2009 en op Dobbelaere, Billiet en Voyé, 2011.

6. Zie hiervoor Billiet, Abts & Swyngedouw 2013.

7. Omdat België geen officiële cijfers per levensbeschouwing heeft en de beschikbare *survey data* geen correct beeld van de kleinere religieuze groeperingen geven, moeten we ons noodgedwongen beperken tot een benaderend beeld, gebaseerd op Dobbelaere, Billiet en Voyé, 2011.

8. Zo pleit René Stockman (overste van de Broeders van Liefde) in zijn boek *Christelijke identiteit: een utopie?* voor een herwaardering van de katholieke identiteit in onder meer het onderwijs en de zorgsector. Vele katholieke instellingen zijn immers vaak enkel in naam nog katholiek, maar veelal primeren verzakelijking, techniciteit, bureaucratie en geld boven de christelijke dienstbaarheid aan de medemens. Als alternatief bepleit Stockman meer geloofsinhoud, wat in eerste in-

stantie betekent dat bestuurders van katholieke zorg- en onderwijsinstellingen dienst verlenen vanuit een christelijk charisma. Dat dit allicht impliceert dat er minder katholieke ziekenhuizen en scholen zullen zijn, moeten we er maar bijnemen, aldus Stockman.

9. *Statistisch Jaarboek voor Onderwijs 2013-14.*

10. Bevraging in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en in het kader van gelijke onderwijskansen (Onderwijs Spiegel schooljaar 2004-2005). In de eerste graad geeft respectievelijk 60% van de leerlingen in de A-stroom en 50% in de B-stroom aan dat het levensbeschouwelijk vak dat ze volgen aansluit bij de levensvisie van thuis. In de tweede graad blijkt dit het geval te zijn voor 51% van de ASO-leerlingen, 55% van de TSO-leerlingen en 46% van de BSO-leerlingen. Ten slotte zien we in de derde graad dat 64% van de ASO-leerlingen vindt dat het levensbeschouwelijk vak dat ze krijgen aansluit bij de levensvisie van thuis, terwijl dit geldt voor 46% van de TSO-leerlingen en 46% van de BSO-leerlingen. Jammer genoeg werden in het kader van deze bevraging slechts een 250-tal leerlingen bevraged en een grootschalige enquête is aangewezen om een representatiever en actueler beeld te krijgen.

11. Zie het onderzoek van de Vlaamse Gemeenschap uit 1997: “Voor elk wat wils: Schoolkeuze in basis- en secundair onderwijs”.

12. Volgens recent onderzoek onder leiding van theoloog Didier Pollefeyt in 68 Vlaamse katholieke onderwijsinstellingen zou er on-

der leerkrachten, directies, ouders en vicariaten van het katholiek onderwijs een “massief draagvlak” zijn voor de dialoogschool: 84% is voorstander, 12% stelt zich onverschillig op en 4% is ronduit tegen. Toch dient dit beeld genuanceerd te worden: van de 84% die voorstander is van de dialoogschool, blijkt minder dan de helft (35%) zich hier expliciet voor uit te spreken. De meeste ondervraagden blijken wel ‘akkoord’ te gaan met het dialoogmodel, maar allicht zijn zij ook te vinden voor een ander model: respectievelijk 55 en 27% van de bevrageden ziet immers geen graten in de ‘kleurrijke’ school (een school waarin levensbeschouwelijke diversiteit wordt gerespecteerd, maar ten koste van de ‘eigen’ identiteit) of in de ‘kleurloze school’ (een school waarin er geen plaats is voor levensbeschouwingen). Dit toont aan dat het expliciet *katholieke* karakter van de katholieke school minder belangrijk blijkt te zijn dan door de onderzoekers wordt gesuggereerd. Bovendien wordt er in het onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen ouders enerzijds (zij die gebruik maken van de katholieke school) en directies, leerkrachten en vicariaten anderzijds (zij die de katholieke school mee verwezenlijken). Om een genuanceerd beeld te krijgen, zou dit onderscheid duidelijk gemaakt moeten worden. Ook zien we in het genoemde onderzoek dat leerlingen veel minder te vinden zijn voor de zogenaamde dialoogschool, wat aansluit bij de genoemde tendens tot atheïsme en areligiositeit bij de jongste generatie: 62% van de leerlingen is voorstander van de zogenaamde ‘kleurrijke’ school (38% is zelfs expliciet voorstander, wat deze groep tot de grootste maakt), terwijl 42% (waarvan 23% expliciet) liever een ‘kleurloze school’ heeft. Daar deze leerlingen de ouders van de volgende

generatie leerlingen zijn, valt te verwachten dat het zogenaamde ‘massief draagvlak’ voor de dialoogschool in de toekomst nog zal afnemen. Opvallend is ook dat leerlingen in de feiten veel minder dialoog zien dan de volwassenen op de werkvloer menen te realiseren (Pollefeyt & Bouwens, 2013).

13. Sommige lezers zullen hier opwerpen dat ook openbare scholen niet strikt neutraal zijn, maar gebaseerd zijn op een specifiek mensbeeld en een daaraan gerelateerde (pedagogische en didactische) visie. Dit is inderdaad zo, maar anders dan in scholen met een levensbeschouwelijke grondslag, mag een openbare school geen enkele levensbeschouwing bevoorrecht en moeten alle levensbeschouwingen er met evenveel respect behandeld worden. Precies daarom kan een openbare school – anders dan de meeste vrije scholen – als neutraal worden bestempeld.

14. Vlaams Decreet betreffende Gelijke Onderwijskansen I, 28 juni 2002 (BS 14 september 2002), hoofdstuk 3: recht op inschrijving, art. III.1.

15. Concluding Observations of the Human Rights Committee: Ireland (2008).

Bibliografie

- Billiet, J., Abts, K. & Swyngedouw, M. (2013). *De evolutie van de kerkelijke betrokkenheid in Vlaanderen tijdens de voorbije twee decennia en het verlies van vertrouwen in de Kerk in het bijzonder tussen 2009 en 2011*. Leuven: IPSO.
- Boeve, L. (2014). Interview met Lieven Boeve, *Forum* 45 (09-2014). Brussel: VSKO.
- Botterman, S. & Hooghe, M. (2009). *Religieuze praktijk in België 2007: een statistische analyse. Rapport ten behoeve van de Belgische Bisschoppenconferentie*. KULeuven: faculteit Sociale wetenschappen.
- Brighthouse, H. (2002). School Vouchers, Separation of Church and State, and Personal Autonomy. In: S. Macedo & Y. Tamir (Eds.), *Moral and Political Education* (pp. 244-274). New York: New York University Press.
- Dobbelaere, K., Billiet, J. & Voyé, L. (2011). Religie en kerkbetrokkenheid: naar een sociaal gemarginaliseerde kerk. In: K. Abts, K. Dobbelaere en L. Voyé (red.), *Nieuwe Tijden Nieuwe Mensen – Belgen over arbeid, gezin, ethiek, religie en politiek* (pp. 143-172). Leuven: Lannoo Campus.
- Erkende Instantie Rooms-katholieke godsdienst (2000). *Uitvoeringsnota 6: het vak rooms-katholieke godsdienst in katholieke basisscholen met een hoog percentage moslims*. Brussel: VSKO.
- Erkende Instantie Rooms-katholieke godsdienst (2000) *Leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs in Vlaanderen*. Brussel: Licap.
- Franken, L. (2012). *Hoe neutraal is kerkfinanciering? Een politiek-filosofische analyse* (doctoraatsproefschrift, voorgelegd aan de Universiteit Antwerpen, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Departement Wijsbegeerte).
- Franken, L. (2013). Liberalisme en overheidssteun voor scholen met een levensbeschouwelijk karakter: hoe en waarom? *Ethiek en maatschappij*, 15(1), 21-38.

- Franken, L. (2015). Overheidssteun voor religie: antiperfectionisme of perfectionisme? *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 44(1), 62-82.
- Greenawalt, K. (2009). *Religion and the Constitution. Volume 2: Establishment and Fairness*. Princeton: Princeton University Press.
- Huyse, L. (1987). *De verzuiling voorbij*. Leuven: Kritak.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs (1997). *Voor elk wat wils: Schoolkeuze in basis-en secundair onderwijs*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (samenvatting op <http://www.ond.vlaanderen.be/ob-pwo/projecten/1997/9702/default.htm>, geraadpleegd op 26 februari 2015).
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs (2006). *Onderwijspiegel: Gelijke kansen voor iedereen? Schooldoorlichtingen 2004-2005. Opvoeden en onderwijzen tot tolerantie – karakteristieken van het levensbeschouwelijke onderricht in het licht van GOK*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Mountford, B. (2011). *Christian Atheists. Belonging without Believing*. Alresford: O-books.
- Pollefeyt, D. & Bouwens, J. (2013). Dialoog als Toekomst. Een Katholiek Antwoord op de Verkleuring van het Onderwijslandschap. In P. Keersmakers, M. Van Kerckhoven & K. Vanspeybroeck (Eds.), *Dialoogschool in Actie! Mag ik er zijn voor U?* (pp. 49-60). Antwerpen: Halewijn/VSKO/VVKHO.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2005) (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Stockman, R. (2015). *Christelijke identiteit: een utopie?* Kalmthout: Pelckmans.
- Temperman, J. (2010). State Neutrality in Public School Education: An Analysis of the Interplay Between the Neutrality Principle, the Right to Adequate Education, Children's Right to Freedom of Religion or Belief, Parental Liberties, and the Position of Teachers. *Human Rights Quarterly*, 32(4), 865-897.
- Van Heeswijck, G. (2012). Laten we als katholieken toegeven dat we een minderheid zijn. *Tertio* (11 januari 2012), 9.
- Vlaams Secretariaat voor Katholiek Onderwijs. *Opdrachtverklaring van het katholiek onderwijs in Vlaanderen*. Beschikbaar op http://ond.vsko.be/portal/page?_pageid=1510,1136186&_dad=portal&_schema=PORTAL (geraadpleegd op 19 maart 2015).
- Witte, E. (1990). Conflicten en conflictbeheersing in de levensbeschouwelijke sfeer. In E. Witte (red.), *Politieke geschiedenis van België. Van 1830 tot heden* (pp. 257-277). Antwerpen: Standaard Uitgeverij.